

Katsauksia ja keskustelua

Risto Sänkiäho

EDUSKUNTAVAALIT 1983

Koivisto-ilmiön jälkitunnelmissa käytiin eduskuntavaaleihin, joissa kovinkaan moni ei odottanut minkäänlaista *Mitterand*-ilmiön toisintoa, sillä olihan näiden vaalien väliaika hyvinkin pitkä, minkä lisäksi Suomen poliittinen järjestelmä poikkeaa siinä määrin vastaavasta ranskalaisesta, että *Koivisto*-ilmiötä ja *Mitterand*-ilmiötä ei voida pitää rinnakkaisena. Ranskan selvä polari-soituminen kahteen leiriin, mikä johtuu suuresti käytetystä kaksivaiheisesta enemmistövaalijärjestelmästä, mahdollistaa *Mitterand*-ilmiön tapaisten tapahtumien kulun. Suomalaisessa suhteellisessa vaalijärjestelmässä eduskuntavaalit, jotka ovat maamme vaaleista kaikista puoluepoliittisimmat, rajaavat luonnollisestikin äänestäjäkunnan omiin puoluepoliittisiin karsinoihinsa. Presidentin vaaleissa nämä karsinat eivät vaalikarjaa enää kovinkaan paljoa pidätelleet.

Matalan profiilin Suomessa vaalikampanja oli matalaprofiilinen ja hyvin lyhyt. Mitkään suuremmat kiistakysymykset eivät nousseet esille ja varsin yksituumaisesti käytiin hallitusvaaleihin. Jos tarkastellaan Taloustutkimus Oy:n tekemän hallitushaastattelututkimuksen valossa syksyn 1982 kartoitettuja eräitä keskeisiä yhteiskunnallisia asioita huomataan, että vasemmistopuolueissa äänestäjäjoukko painottaa muita ponnekkaammin työllisyyden hoitoa, kun taas kokoomuksen kannattajat asettavat erityisen merkityksen inflaation hillitsemiselle, talouskasvun ja hyvinvoinnin turvaamiselle sekä verotuksen muuttamiselle. Keskustapuoluelaisten piiristä ei nouse enää mikään asiaryhmä. Muiden porvaripuolueiden äänestäjäkunnassa painottuu selvästikin lasten päivähoidon ja perhepolitiikan parantaminen.

Myös uudet politiikan puheenaiheet eli lahjonnan ja muiden väärinkäytösten poistaminen on sekin tullut 15 %:lle kolmen tärkeimmän arvioitavan asian joukkoon ja tämä asiaryhmään väritti vaalitaistoa myöhemmissä vaiheissa hyvin voimakkaasti.

Liikkuvat äänestäjät politiikan laineilla

Korkealla pysynyt työttömyys ja rötösherrajahdit olivat omiaan aiheuttamaan liikehdintää äänestäjäkunnan keskuudessa. Suomen varsin omaleimaisen

Taulukko 1. Äänestäjien syys- ja lokakuussa 1982 kolmeksi tärkeimmäksi asiaksi tulevassa vaalikampanjassa asettamat asiasisällöt.

	% kaikista	SDP	SKDL	KOK	KESK	Muu
uusien työpaikkojen aikaansaaminen	63	67	77	54	59	53
nykyisten työpaikkojen turvaaminen	43	53	35	32	45	42
inflaation hillitseminen	42	43	46	46	40	36
luonnon- ja ympäristönsuojelu ..	26	30	21	23	26	9
talouskasvun ja hyvinvoinnin turvaaminen	19	13	10	30	24	23
sosiaaliturvan lisääminen	17	18	24	11	19	17
lasten päivähoidon ja perhepolitiikan parantaminen	17	14	15	15	14	30
lahjonnan ja muiden väärinkäytösten poistaminen	15	14	6	18	18	17
ulkopoliittisten suhteiden hoitaminen	14	13	20	18	14	18
yksityisen ihmisen vaikutusmahdollisuuksien lisääminen	12	12	13	16	16	11
verotuksen muuttaminen kulutusverotuksen suuntaan	10	8	4	19	6	6
rauhankasvatuksen lisääminen ..	10	8	14	8	10	13
maanpuolustuksen tehostaminen .	3	0	1	2	1	—
vapaa-ajan lisääminen	3	4	7	2	—	4
ulkomaisen kehitysavun lisääminen	3	0	3	2	1	13

Kysymys: Suomessa järjestetään eduskuntavaalit ensi talvena. Seuraavassa on lueteltu eräitä asioita, joista vaalikampanjan aikana keskustellaan. Kun ajattelette omaa äänestyskäyttäytymistänne ja ehdokasvalintaanne, niin mitä näistä asioista pidätte kaikkein tärkeimpänä? Entä seuraavaksi?

Taloustutkimus Oy syys—lokakuu 1982.

vaalijärjestelmän vuoksi protestia ei ilmaista yksinomaan puoluetta vaihtamalla vaan hyvin usein ehdokasta vaihtamalla. Taloustutkimus Oy:n ennen vaaleja maaliskuussa 1983 tekemän haastattelututkimuksen mukaan oli onas-teltavissa kansanedustajien suuri vaihtuvuus Arkadianmäellä. Vain SKDL:n ja keskustapuolueen kannattajat näyttivät pysyvän vakaana saman vanhan kansanedustajan kannattajana. Niinikään SMP:n vakiokaarti haki ehdokkaansa vanhoista tutuista nimistä, jos kohta sitten vyöry SMP:n taakse toikin Arkadianmäen jakarandapöytien ääreen varsin suuren joukon uusia kansanedustajia.

Taulukko 2:n tulosten perusteella olettaisi, että vaihtuvuus olisi ollut vieläkin suurempi, mutta kun samassa haastatteluaineistossa kysyttiin myös äänestäisikö vastaaja nykyistä kansanedustajaa vai muuta ehdokasta, niin liki

Taulukko 2. »Äänestättekö samaa henkilöä kuin vuoden 1979 eduskuntavaaleissa?».

	sdp	kok	kesk	skdl	smp	muut	kaikki
Äänestää samaa	29	28	42	47	38	21	31
Ei samaa/ei enää ehdokkaana	59	63	52	47	52	58	54
Ei muista ketä äänesti	3	3	4	3	5	8	7
Ei osaa sanoa	8	6	2	3	5	13	8
Yhteensä	99 % (208)	100 % (188)	100 % (167)	100 % (58)	100 % (21)	100 % (48)	100 % (1101)

Taloustutkimus Oy maaliskuu 1983

puolet äänestyspäätöksensä tehneistä oli valmis äänestämään istuvaa kansanedustajaa. Tämän vuoksi vaihtuvuus eduskunnassa ehdokaskohtaisesti ei ollut tätä todellista vaalitulosta suurempi, vaikkakin tuntui hieman epäloogiselta, että tämänkaltaisessa muutospaineiden ristiaallokossa äänestäjä valitsee ehdokkaakseen jonkun muun istuvan kansanedustajan kuin mitä hän edellisissä vaaleissa äänesti.

Taulukossa 3 verrataan äänestämistä kaksissa eduskuntavaaleissa. Numerot perustuvat alueellisten vaalitulosten analysointeihin ja vaalikauden 1979—1983 aikana tehtyihin haastattelututkimuksiin.

Taulukko 3. Äänestäjien muutosvirrat vuoden 1979 vaaleista vuoden 1983 vaaleihin.

Arviot perustuvat mielipidetutkimuksiin ja alueellisten vaalitulosten analyysiin. Vaakariveiltä on luettavissa, kuinka vuoden 1979 äänet jakautuivat vuoden 1983 vaaleissa. Pystysarakkeista ilmenee, mistä vuoden 1983 äänet olivat peräisin. (Äänet tuhansina)

Eduskunta- vaalit 1979	Eduskuntavaalit 1983											
	Skdl	sdp	kesk	smp	Skl	kok	rkp	muut	vihreät	ei ään.	kuoll.	Yht.
Skdl	390	52	1	16	—	—	—	—	5	31	21	516
sdp	1	626	3	5	—	16	—	—	2	6	32	691
kesk+lkp	—	10	476	30	—	30	2	—	9	22	27	606
Smp	—	—	—	125	—	—	—	—	—	1	6	132
Skl	—	2	9	12	85	5	—	—	1	18	6	138
kok	—	20	6	6	—	543	—	—	3	28	20	626
rkp	—	2	—	2	—	—	119	—	1	1	6	131
muut	—	2	1	11	1	11	—	13	—	4	1	44
ei äänestänyt	2	42	4	59	—	4	13	—	5	427	55	611
uudet äänestäjät	23	40	25	22	4	48	12	1	18	110	—	303
Yhteensä	416	796	525	288	90	657	146	14	44	648	174	

Vaalien lopputulokset äänimäärien osalta käyvät ilmi alimmasta vaakarivistä ja vuoden 1979 puoluekohtaiset äänimäärät oikeanpuoleisimmasta pysytysarakeesta.

Näiden arvioiden mukaan maaliskuun 1983 äänestäjistä pysyi puolueelleen uskollisina 2 377 000. Puoluetta vaihtoi 277 000, ja äänestämään meni vuonna 1979 äänestämättömiä 129 000 sekä uusia äänioikeutettuja 193 000. Uskollisten suuruusjärjestys noudattaa puolueiden kokonaisäänimäärien järjestystä. Muilta voitettuja ääniä sai eniten SDP, yhteensä 88 000. Toiseksi eniten voitti ääniä muilta SMP, 82 000, ja sitten kokoomus, 62 000.

Viime vaaleissa nukkuneita herätti tehokkaimmin SMP. Se sai 59 000 'mobilisoitua' ääntä, toiseksi eniten SDP, 42 000 ääntä. Kokoomus puolestaan sai eniten nuorten ääniä, 48 000. Toisena oli SDP 40 000, kolmantena KESK/LKP 25 000.

Osa maalisvaalien 1983 'heränneistä' äänestäjistä oli varmaan mobilisoitunut jo valitsijamiesvaaleissa, sillä valitsijamiesvaaleissahan oli mobilisaatioaste tuntuvasti korkeampi kuin nyt käydyissä eduskuntavaaleissa. Osallistuihan valitsijamiesvaaleihin noin neljännesmiljoona äänestäjää enemmän kuin nyt käytyihin eduskuntavaaleihin, vaikka samaan aikaan äänioikeutettujen määrä on hieman kasvanut.

Toinen tärkeä vaalitulosta selittävä tekijä on uusien äänestäjien jakautuminen eri puolueille. Nyt nuorten mobilisaatioaste ei varmaankaan ollut yhtä korkea kuin valitsijamiesvaaleissa, joissa muista vaaleista poikkeavasti ensi kertaa äänestämään päässeet äänestivät ahkerammin kuin yli 70-vuotiaat. Taulukossa nuorten äänestysaktiivisuudeksi on laskettu n. 70 %.

Yleisesti ottaen nuoriso kannattaa voittopuolisesti oppositiopuolueita, mikä suurelta osin selitti esim. vuoden 1966 vaaleissa SDP:n suuren kannatuksen lisäyksen, sillä ensi kertaa äänestävästä äänesti silloin 37 % SDP:tä. Vastaavaa prosenttia lähelle ei pääse tällä hetkellä pääoppositiopuolueena esiintynyt kokoomus.

Puoluekannatussiirtymät kuitataan usein molemminpuolisina siirtoina eri puolueiden välillä. Nyt erityisesti siirtymät SKDL:stä SDP:hen olivat omiaan vaikuttamaan näiden kummankin puolueen keskinäisiin voimasuhteisiin.

Maan rakoon mennyt LKP ei pystynytäkään keräämään kovin paljon ääniä keskustapuolueen laariin, vaan nämä äänet virtasivat lähinnä kokoomukselle, SMP:lle ja osin myös vihreille. Lisäksi osa äänestäjistä passivoitui näissä vaaleissa. Sama passivoituminen tuli myös SKDL:n, kokoomuksen ja kristillisen liiton kohtaloksi.

Gallupit ja kansan kurttuista käsi

Galluppien ennakkosuosikki kokoomus ei saavuttanutkaan näissä hallitusvaaleissa odotettua vaalivoittoa, vaikka toki se pystyikin lisäämään kannatusta

puolisen prosenttiyksikköä, mutta paikkaluku kutistui entisestään. Tässä yllätyksen taustalla olivat toisaalta vaalimatematiikka mutta erityisesti SMP. Rötösherrojen aikakautena eliittikartellien Suomessa eivät äänestäjät nähneet selvää eroa hallituspuolueiden ja pääoppositiopoalueeksi julistautuneen kokoomuksen välillä. Kun lisäksi syyskaudella 1982 pääoppositiopoalue oli devalvaatoratkaisujen ja elvytyspakettien kiedonnassa joutunut jopa kehumään hallitusta kokoomuslaisesta politiikanhoidosta eivät äänestäjät oikein tienneet, mikä on opposition vaihtoehto ja mihinkä. Opposition leijona oli muuttunut pelkäsi paperitiikeriksi.

Vaalitaistelun aikana matalaprofiilinen kokoomuskin pyrki pelkällä charmilla ajamaan asiaansa. Ainoana tietylaisena konkreettisena asiana oli julkisten menojen leikkaaminen. Tämä kuitenkin ei kovinkaan paljon purrut tilanteessa, jossa tätä leikkausta ei konkretisoitu tiettyihin kohteisiin, sillä eivät kansalaiset ole valmiit vähentämään poliisien, opettajien tai sairaanhoitajien määrää, jotka muodostavat suuren osan virkakunnasta. Toki tutkimukset olivat osoittaneet, että suomalaiset olivat halukkaita pienentämään valtion menoja ja lisäämään yksityistä vastuuta, mutta nykyisiä hyvinvointivaltion kaikille tulevia etuuksia ei olla luonnollisestikaan valmiita vähentämään.

Vaalien »yllätys yllätys» muodostui siitä, että hyvin suuri joukko äänestäjistä valitsi äänestämänsä puolueen hyvin myöhään eli TV:n vaalitentien jälkeen. Erityisesti SMP:n kannattajat jättivät valintansa vasta viimeiseen vaiheeseen, jopa 41 % tämän puolueen kannattajista. Muilla puolueillahan kannatus on melko vankka ja vakaa eli liki 70 % oli tehnyt päätöksensä jo ennen vuotta 1983. Yllättävän suuri osa SKDL:n kannattajista oli kuitenkin jättänyt valintansa vasta vaalipäivään.

Taulukko 4. »Äänestyspäätöksen ajankohta puolueittain. Milloin valitsitte puolueen, jota äänestitte?».

	kaikki %	sdp %	skdl %	kok %	kepu %	smp %
Vaalipäivinä	11	6	14	8	12	12
Tv-tentin jälkeen	8	7	2	6	6	29
Viime vaihe yht.	19	13	19	14	18	41
Ennen tv:n vaali- ohjelmia v. 1983	18	21	16	17	15	25
Ennen vuotta 1983	64	66	65	70	67	35
Yhteensä	100 % (967)	100 % (179)	100 % (130)	100 % (51)	100 % (110)	100 % (56)

Politiikan personalisoituminen

Lokajournalismi ja muu kirjoittelu oli omiaan vähentämään kansanedustajan arvostusta menneenä vaalikautena. Toisaalta syytä voidaan etsiä myös sepistä eli kansanedustajien tekemisistä, vaikka toki tiedotusvälineilläkin on ollut oma vaikutuksensa siihen korkeaan poliittiseen vieraantuneisuuden tilaan, mikä maassamme on vallinnut jo usean viime vuoden ajan.

TV:n myötä politiikka niin meillä kuin muuallakin Länsi-Euroopassa on personalisoitunut. SDP ei ole enää mikään laaja työväen joukkoliike, vaan se personoituu enemmän tai vähemmän *Kalevi Sorsaan*. Samoin kokoomus on *Ilkka Suomisen* puolue tai ehkäpä suurelta osin kansalaiset vielä samaistavat sen *Harri Holkeriin*. Näin kukin puolue on saanut oman mannekiininsa ja näiden mannekiinien edesottamuksia seuraillaan hyvin tarkkaan. Menestymiset tai epäonnistumiset vaalitentteissä koituvat täten koko puolueen menestykseksi tai tappioksi.

Taulukko 5. Vaalitenttien arvioitu vaikutus puolueiden kannatukseen puolueittain.

	Vahvisti kannatusta	Pysyi ennallaan	Heikensi kannatusta
SDP	16 (38)	75 (62)	9 (—)
POP	15	75	11
Kesk., LKP	12 (53)	75 (37)	12 (—)
SKL	11	79	10
SKDL	9 (21)	65 (57)	26 (21)
RKP	15	80	5
Kok.	29 (46)	63 (54)	8 (—)
SMP	33	57	10
KVL	13	68	19

* Suluissa puolueiden omien kannattajien käsitys.

Taloustutkimus Oy puhelinhaastattelu 18.3.1983 N = 266

Taulukko 5:n tulosten mukaan näyttää varsin pieneen haastatteluaineistoon pohjautuen, että vaalitentissä hyvin menestyneet puolueet saivat lisäkannatusta myös vaaleissa. Erityisesti SMP näyttää kirineen kovasti vaalitaiston viime metreillä. Yleisesti ottaen vaalitenttien seuranta ei ole kovinkaan objektiivista, sillä puolueen kannattajakunta arvioi omien suoritusta paljon positiivisemmin kuin katsojat yleensä. Ainoan poikkeuksen tässä suhteessa tekee SKDL, jossa suurin osa sen kannattajista katsoi, että vaalitentti oli omiaan heikentämään tämän puolueen kannatusta.

Politiikan personalisoituminen näkyy erityisesti matalan profiilin kaudella, jolloin ei keskustella mistään ideologisista kiistakysymyksistä. Matala profiili, mikä on paremminkin tajuttava Mauno Koiviston toisen hallituksen kautena

maahamme tullee uudeksi hallintokäytännöksi, ei sellaisenaan sovi puolueiden johtotähdiksi. Elleivät puolueet erityisesti vaalitaistelussa profiloitu omalinjaisiksi vaihtoehdoiksi, niitä arvostellaan yksinomaan niiden kulloistenkin mannekiinien valossa.

Nykyisen tajuntateollisuuden vallitessa vain personoituneet poliittiset kiistakysymykset näyttävät menevän kansan kurttuihin käsiin. Jo Koivisto-ilmio mobilisoi koko kansan puolueita, pääomaa ja pientä piskuista taistolaisjoukkoa vastaan. Koivisto-ilmio heijastui vaalituloksissa siten, että Koiviston valinnan takana olleet SDP ja SMP omasivat muita paremmat lähtökohdat näissä vaaleissa, mikä heijastui myös vaalien lopputuloksissa.

Personalisoituneen politiikan aikana vaikuttaa siltä, että tietyt arvoraatio-naaliset uudistuspyrkimyksetkin joudutaan personalisoimaan, jotta ne saataisiin kaupaksi. Tämä vaikeuttaa luonnollisesti puolueiden toimintoja, sillä asioiden lisäksi joudutaan etsimään myöskin kuvankauniita mannekiineja näitä asioita kansalle julistamaan.

Kansan oikeustaju

Eräät eduskunnan toimenpiteet loukkasivat selvästi kansalaisten oikeustajua. Päivärahakysymystä ei kansalaisten keskuudessa pidetty hallintokiistana vaan poliittisen moraalien kysymyksenä, mihin perustuen kansliatoimikunta sai kansan tuomion. Eduskunta pyrki puolustamaan kansliatoimikuntaa ja itseään. Toki perustuslakimme kirjaimen mukaisesti ei olekaan mitään valtioelintä eduskunnan yläpuolella, mutta kansalaisten oikeustaju ei sulata sitä, että kansanedustajat voivat määrätä oman palkkansa ja omat perustelunsa päivärahojen maksulle ja jopa itse päättää oman kotikuntansa.

Myös eläkeratkaisu loukkasi kansan oikeustajua siinä mielessä, että samaan hengenvetoon kun kansanedustajat olivat lisäämässä omia eläke-etuisuuksiaan he leikkasivat 200 000:lta kansaneläkkeensaajalta osan näiden eläkkeistä. Kun tämä eläkeuudistus vielä konkretisoitui jopa pariin otteeseen ennen vaaleja, oli selvää, että tällä toimenpiteellä oli vaikutusta äänestysratkaisuihin. Ehkä suuri osa vanhoista puolueuskollisista äänestäjistä jätti tämän vuoksi tulematta uurnille. Erityisesti se näkyi SKDL:n ja KOK:n kannattajajoukon suurena passivoitumisena.

Tällainen kansan oikeustajun jatkuva loukkaaminen on siinäkin suhteessa vaarallista, että hallinnon perustana oleva legitimitetti, minkä mukaan hallintokäytännön pitää perustua johonkin rationaalisesti hyväksytyyn arvoon, saattaa tällaisten toimien kautta täysin menetää merkityksensä, jolloin poliittinen käytäntömme joutuisi todella vaaraan.

Rötösherrat vai työttömyys?

Vaalitaisteluun selvästi eniten sisällöllisesti vaikuttaneita tekijöitä olivat

jo edellä käsitellyt päivärahakysymykset ja eläkkeet. Näiden lisäksi metro-oikeudenkäynnit ja muut poliittiset väärinkäytökset olivat vaikuttamassa kansalaisten äänestyspäätökseen. Suurin yhteiskunnallinen ongelma, työttömyys näyttää sekin selvästi vaikuttaneen ihmisten valintoihin. SMP, joka on aina valmis tietyissä kuukausimäärissä lopettamaan maasta työttömyyden, keräsi nytkin kansan sympatiat taakseen. Tämän lisäksi SDP oli valmis hyökkäämään työttömyyttä vastaan viinalla ja tupakalla, mikä myös näyttää purevan äänestäjien keskuudessa. Suuressa vaalikeskustelussa ainoastaan kristillisten edustaja oli valmis yhtymään Kalevi Sorsan ehdottamaan varojen keräämiseen tupakan ja viinan hintojen korottamisella.

Työttömyys on siinäkin mielessä laaja ongelma, että se ei vaikuta yksinomaan työttömiin ja heidän lähipiiriinsä, vaan kaikki äänestäjät näkevät sen koko yhteiskunnan perusteita jäytävänä ongelmana. Tämän vuoksi enemmän tai vähemmän konkreettisesti asiaan panostaneet puolueet näyttävät selvästi menestyneen näissä vaaleissa. SKL:n tappio on ehkä selitettävissä suurelta osin juuri tästä yhteiskunnallisesta kriisitilanteesta, missä keskiolut ja abortti eivät vedäkään enää sillä tavalla kansaa puoleensa, koska ihmisten arkiongelmat ovat jotakin aivan muuta.

Vaalien tulokset eivät sellaisenaan ratkaise työttömyysongelmaa, vaan eduskunta yhdessä hallituksen ja etujärjestöjen kanssa joutuu tulevallakin vaalikaudella luultavasti kovallakin kädellä puuttumaan tämän ongelman ratkaisuihin.

Vihreät — uusi voimako?

Näiden vaalien ehkäpä merkittävin tulos oli vihreiden pääsy parlamenttiin, sillä Suomi oli Euroopan toinen maa, jossa vihreät yltivät parlamenttiedustukseen saakka. Liki kuukausi aikaisemmin samainen liike oli päässyt Saksan Liittotasavallan parlamenttiin. Vihreitä voidaan pitää jopa jonkinlaisina uusliberalismin esitaistelijoina, sillä samoissa vaaleissa kuin tämä liike pääsi parlamenttiin sieltä katosi luultavasti pysyvästi LKP, mikä puolue meillä on edustanut kunniakkaat perinteet omaavaa liberalismia.

Vanhat puolueet eivät olleet ottaneet selvästikään täysin onkeensa uusien joukkoliikkeiden ilmaisemaa kansan tahtoa. Rauhanliike ja luonnonsuojelu eivät olleet kohonneet minkään puolueen piirissä ensisijaisiksi kiistakysymyksiksi, vaikka hyvin laajat kansanjoukot ovat osallistuneet tämäntapaiseen toimintaan erityisesti viime vaalikaudella. Potentiaaliseksi kannatukseksi on vihreillä Saksan Liittotasavallassa mitattu 15 % ja meillä metro-oikeudenkäyntien juuri alettua peräti 20 %. Tästä uudesta liikkeestä saattaa siis tulevaisuudessa kehittyä todella varteenotettava »puolue» poliittiseen käytäntöömme, vai muuttaako tämä liike lopullisesti nykyisen poliittisen käytännön? Tähän meillä ennustajaeukoilla ei liene vielä vastausta valmiina.

KANSANVALTA, INFORMAATIO JA KANSALAINEN

Krister Ståhlberg

Pohtiessani esitykseni otsikkoa olen lähtenyt liikkeelle kolmen sanan keskinäisistä suhteista. Käsitän tällöin aiheeni siten, että sana kansanvalta sanoo jotain niistä periaatteista tai tavoitteista jotka meidän tulisi pitää mielessä rakentaessamme tiedonvälitystä kansalaisille. Tiedonvälitys on siis kansanvallan toteutumisen eräs ja hyvin keskeinen keino. Keskeistä on tällöin se, toteutuvatko kansanvallan edellyttämät tiedonvälitystä koskevat toivomukset. Tuskin olisi yllättävää jos tällaisen tarkastelun perusteella päätyisin käsitykseen, etteivät kaikki toivomukseni tosiaankaan ole täyttyneet. Esitänkin lopuksi joitakin käsityksiä tulevista toimista, jotka olisivat omiaan luomaan tästä maastamme uljaamman.

*

Kansanvallasta puhuminen on tapana aloittaa toteamalla siitä olevan yhtä monta käsitystä kuin käsitysten esittäjääkin. Tällä havainnolla — jonka itse kukin voi tehdä lukemalla vaikkapa v. 1974 perustuslain uudistamista koskevan mietinnön — minäkin voin aloittaa. Samalla kuitenkin uskon sanan kansanvalta sisältävän joukon periaatteita tai katsomuksia, joista aika moni meistä on yhtä mieltä. Saatamme tosin painottaa eri piirteitä kansanvallassa yksilöllisellä tai ryhmäkuntaisella tavalla. Mutta se, *mitä* painotamme, voi ainakin yleisemmällä tasolla olla hyvinkin yhdensuuntaista. Esitän seuraavaksi viisi kansanvaltaa kuvaavaa piirrettä, joiden tärkeydestä uskoisin löytyvän suuren yksimielisyyden.

Kansanvallalle on ominaista kansalaisten *osallistuminen* yhteisten asioiden hoitoon. Käsitykset voivat käydä ja usein käyvätkin ristiin osallistumisen toivottavimmista muodoista ja sen laajuudesta. Jotkut näkevät liiallisessa osallistumisessa jopa vaaran. Harvat kuitenkin ovat esim. vaaliosallistumisen heikentämisen kannalla tai sillä kannalla, että kansalaisilta puuttuisi esim. kyky valittaa viranomaisten heihin kohdistamista vääristä toimista. Tuskin moni meistä olisi puoltamassa rajoituksia kansalaisten oikeuteen kirjoittaa lehtiin tai käyttää puhevaltaa yhdistyksissä ja kokouksissa. Yleensä suhtaudumme näihin osallistumistapoihin aivan päinvastaisella tavalla, valittelemme mahdollisuuksien vähäistä käyttöä.

Luultavasti meistä suuri osa on valmis myöntämään osallistumisoikeuden katsomatta osallistujan tiedollisiin osallistumisedellytyksiin, kunhan vain jotkut hyvin väljästi esitetty vähimmäisvaatimukset on täytetty — kuten esim. vaalilainsäädäntöömme sisältyvät ikärajoitukset. Tästä huolimatta meillä on

mielikuva ihanteellisesta osallistujasta. Ajattelemme hänen olevan jossain mielessä *järkiperäinen* käyttäytymisessään. Järkiperäisyys ilmenee esimerkiksi vaihtoehtojen harkintana ja vaihtoehtojen paremmuusjärjestykseen asettamisena. Tuskin olisimme kovin ilahtuneita täysin satunnaisesta osallistumisesta, eli tilanteesta jossa aina heitämme jokaisesta asiasta kruunaa ja klaavaa. Osallistumisjärjestelmät olisivat silloin järjettömiä. Edellytämme siis jollain tavalla *rationaalisia* kansalaisia.

Vaikka voimme sanoa yleisesti rakentavamme järjestelmämme tietävän kansalaisen varaan, on yhtä selvää ettemme aina tee näin. En antaisi automekaanikon tehdä leikkausta sairaalassa, käyttäkseni hieman kulunutta sanontaa. Tämä koskee jossain määrin myös osallistumista kansanvallassa. Suurin osa meistä valitsee edustajansa uskossa tämän kykyihin selvitä vaikeistakin tehtävistä, tehtävistä joista tuskin itse uskoisimme selviävämme. Ja koska valitsemamme edustajat ovat erikoistuneita yhteisten asioiden hoitoon koemme heillä olevan myös *velvollisuus valistaa* meitä. Johtajan on oltava johtaja kansanvallassakin, sanoakseni asiani toisin. Käsityksemme kansanvallasta rakentuu yleensä ajatukselle johtajien ja johdettavien välisestä vuorovaikutuksesta. Ja tässä vuorovaikutuksessa vasta viime kädessä asian ratkaisevat johdetut.

Tietysti uskomme esitetyn kaltaisen osallistumisen ja vuorovaikutuksen johtavan määrättyihin tuloksiin. Eräs tällainen tulos näkyy *virallisen ja epävirallisen esityslistan samanlaisuutena*. Tällä tarkoitan sitä, että kansalaiset eivät tahollaan pohdi muita huolia kuin mitä kansan edustajat pohtivat omalla tahollaan. Sekä omat kokemuksemme suorasta osallistumisesta että esim. kokemukset Altasta osoittavat kansalaisten kärsivällisyyden pettävän, jos todellisten huolien ja virallisesti käsiteltävien asioiden välillä on liian suuri ristiriita. Heidän, joilla on kansan luottamus, tulisi kallistaa kansalle erityisen herkkä korva. Poliittisen järjestelmän tulisi olla *responsiivinen* — sanoakseni asian hieman vaikeatajuisemmin.

Viides ja tässä yhteydessä viimeinen piirre kansanvallassa koskee tilannetta, jossa jostain syystä johtajat eivät sen enemmän käsittele kansan vaatimia asioita kuin onnistu vakuuttamaan kansalle sen vaatimien ratkaisujen vääryyttä. Edellytämme kansalla tällöin olevan viimeinen sana sanottavanaan. *Luottamuksen kantaja asetetaan vastuuseen*. Yksinkertaisimmillaan vastuuseen asettaminen tapahtuu vaaleissa. Mutta meillä on tietysti myös muita seurantajärjestelmiä.

Viidestä mainitusta kansanvallan piirteestä, osallistumisesta, järkiperäisyydestä, johtamisen velvollisuudesta, responsiivisuudesta ja vastuullisuudesta uskoisin löytyvän yhteisymmärrystä ainakin mitä tulee piirteiden yleiseen tärkeyteen. On tietysti asia sinänsä miten me käytännössä painotamme kutakin piirrettä. Tässä yhteydessä se ei olekaan tärkeätä. Sitävastoin kysymme mitä hyvältä tiedonvälitykseltä voisimme edellyttää, kun pidämme kansanvallan viisi piirrettä mielessämme.

Useissa yhteyksissä todetaan hyvien tietojen olevan osallistumisen eräs tärkeä edellytys. Osallistumisessa on tärkeitä saada tietoja kysymyksiin *miten*, *missä* ja *milloin*. Kun tähän lisätään ajatus osallistumishalukkuuden lisääntymisestä päätettävien asioiden koetun tärkeyden myötä, on tärkeitä saada tietoa myös siitä *mitä* tai *mistä* kulloinkin päätetään.

Koska kaikista asioista emme suinkaan pääte vaaleissa, on osallistumistiedon jakaminen tärkeitä vaalien välilläkin. Tällöin on kysymys esillä oleviin vaihtoehtoihin vaikuttamisesta. On tietysti myös kyse kansalaisten itsepuolustuskyvystä.

Osallistuminen voidaan nähdä myös päätöksenteon osana. Tällöin osallistumista aktivoivaa tietoa on välitettävä myös päätöksenteon edetessä. Tietoja ei tulisi jakaa vain jo tehdyistä päätöksistä. Käsitykseni sotii ehkä jossain määrin edelleenkin vallitsevaa julkisuuskäsitelmää vastaan.

Kansanvallan järkevyyssperiaate asettaa tiedon sisällölle vaatimuksia. Järkipärisyyshän edellyttää meillä olevan pyrkimyksiä tai tavoitteita. On harkittava useita vaihtoehtoja ja nämä on suhteutettava tavoitteisiin. Poliittisessa elämässä tämä merkitsee esimerkiksi puolueiden kannanottojen välisten erojen selvittämistä. Erot tulee tietysti esittää sekä kannanottojen että niihin liitettyjen perusteluiden suhteen. Ja on huomattava kannanottojen vaihtelevan myös samassa puolueessa eri aikoina. Opportunistinen kannanottojen heilautteleminen ja sen ymmärtäminen liittyy tietysti vaihtoehtojen harkintaan.

Tuskin kuitenkaan kannattaa jättää pukki kaalimaan vartijaksi. Tämä vaara on kuitenkin olemassa, jos vain puolueille itselleen varataan mahdollisuus perustella kantansa. Tällaiset perustelut tehdään liian usein liian monia miellyttäväksi. Perustelut kertovat enemmän puolueiden käsityksistä viiteryhmistään kuin itse päätettävistä asioista. Riippumattoman ja tulkitsevan tiedon merkitystä on siis korostettava.

Myös johtajuusajatus asettaa tiedonvälitykselle vaatimuksia. Ehkä voi edellisiin näkökohtiini verrattuna tuntua ristiriitaiselta ajatus johtajien vilkkaasta osallistumisesta julkiseen keskusteluun. Mutta näin on vain jos tämä osallistuminen on propagandistista. Se voi myös olla ja sen tulisi olla etsivää, pohtivaa ja perustelevaa. Tällainen avoin keskusteleminen liittyy sellaisen kannan etsimiseen, jonka suhteesta toivomuksiimme voidaan olla vakuuttuneita. Ja se tietysti liittyy näin saavutetun kannan myymiseen kansalle. Tämän vaatimuksen esittäminen voi tuntua latteudelta, enkä minä sitä esittäisikään, jos minulla olisi muistikuva useista oivalluksista tai ahaa-elämyksistä jotka liittyisivät juuri poliittisten johtajien kuuntelemiseen.

Jotta tietäisimme missä määrin epävirallinen esityslista on virallisen listan kaltainen, on tiedon kuljettava myös alhaalta ylös. Olisi varmasti väärin odottaa tällaisen tiedon lähtevän itsestään liikkeelle. Kyky ilmaista itsensä ei ole tasaisesti jaettu meidän kaikkien kesken ja ne joilla tätä ilmaisukykyä ei ole, heillä luultavasti myös on paljon ongelmia. Tarvitaan siis etsivää journalistiikkaa jossa heikkojen käsityksiä välitetään päättäjille.

Vastuullisuuden tai seurannan kannalta on tietysti toivottavaa saada tietoja

lupausten lunastamisesta. Tällaisen tiedon välittäminen on erityisen keskeistä vaalien alla, mutta myös muulloin tulisi seurata lupausten lunastusta. Antavathan kansalaiset usein lupauksiin perustuen luottamuksensa. Ja koska voimme osallistua eri tavoin myös vaalien välillä, on jatkuvan seurantatiedon välittäminen tärkeätä.

Yksinkertainen ajatukseni tietysti on ollut, että tässä esitettyjen tiedonvälitystä koskevien toivomusten täyttyminen olisi omiaan vahvistamaan kansanvaltaamme. Kääntäen asian voisi ilmaista toisin. Elleivät kansanvaltaa ja tiedotusta kuvaavilla mittareilla saada hyviä tuloksia, tiedottamisessa on syytä etsiä parempaa.

*

Miltä käytännössä vaikuttaa tiedotusta koskevien toivomusten toteutuminen? En tässä yhteydessä yritä kattavaa yhteenvetoa käytettävissä olevasta tutkimustiedosta. Tämä olisi vaikeata jo koska en ole mikään tiedotustutkija. Esitän arvioinnin pohjaksi vain muutaman muistiini jääneen tutkimustuloksen.

Laajassa tutkimuksessaan »Kansalaiset ja kansanvalta: Suomalaisten käsityksiä poliittisesta toiminnasta» (1978) *Pertti Pesonen* ja *Risto Sänkiäho* esittävät monta huolestuttavaa tulosta. Meistä kansalaisista melkein 80 % on sillä kannalla, että joskus politiikka vaikuttaa niin monimutkaiselta, että me emme oikein ymmärrä mitä on tekeillä. Tähän voimme lisätä uskon puutetta ilmenevän myös suhtautumisessa politiikkoihin. Noin kolme neljästä on sitä mieltä, että valitsemamme kansanedustajat menettävät yleensä pian kosketuksensa äänestäjiin — tällähän ilmeisesti viitataan yhteyksien katkeamiseen eli tiedonvälityksen häiriintymiseen.

Jos suhtautuminen kansanedustajiin ei ole kovin myönteinen, niin suhtautuminen poliittisiin puolueisiin ei juuri ole toisenlainen. Puolueet ovat kiinnostuneita vain ihmisten antamista äänistä eivätkä heidän mielipiteistään, tässä väittämä johon melkein seitsemän kymmenestä yhtyy. Kannattaako siis poliitikoille ja puolueille ylipäänsä kertoa huolistaan.

Tutkimuksesta on kuitenkin mielenkiintoista havaita tulosten olevan ainakin jossain määrin riippumattomia politiikan harrastamisesta. Yli 60 % meistä sanoo lukevansa politiikasta usein tai joskus lehdistä ja jopa puolet meistä sanoo keskustelevansa politiikasta yhtä paljon. Sinänsä kyse ei siis ole kiinnostuksen puutteesta.

Voi tietysti olla niin, että lukeminen ei opeta politiikan tuntemiseen. On itse asiassa valitettavaa, että tutkimuksissa ei kovin usein kerrota kansalaisten tiedon tasosta. Jo yllä esitetty tulos ymmärtämättömyydestä voisi olla osoituksena heikoista tiedollisista valmiuksista.

Jo useita vuosia sitten *Heikki Koski* käsitteli väitöskirjassaan »Kuntalaisten osallistuminen kunnallishallintoon» (1970) porilaisten kunnalliselämän tunte-musta. Tiedot olivat yllättävän heikkoja. Oikeastaan vain kaikkein aktiivisim-milla porilaisilla oli hyvät tiedot kaupunkinsa johtohenkilöistä sekä kunnan tiedotuslehden sisällöstä.

On kuitenkin korostettava, etteivät Kosken tulokset luultavasti anna aivan oikeaa kuvaa tiedon tasosta, mitä tulee itse poliittiseen päätöksentekoon. Yllätyin, kun laitoksellani suoritetun kyselyn tulos osoitti koulualalla toimivien luottamushenkilöiden tietojen olevan hyvin heikkoja. Vastaajista kolme neljästä ei tuntenut kuntansa valtionapumäärää koulupuolella, koulujen vuosisuunnitelmien vahvistajaa tai peruskoulunopettajan valinnan vahvistajaa. Juuri tutkimuksen suorittamisajankohtana uudet koululait olivat ajankohtaisia. Hallituksen esitys eduskunnalle oli juuri tulossa. Puolet vastaajista ei kuitenkaan ollut ollenkaan tutustunut tähän uudistukseen. Samansuuntaisia tuloksia voisi eri yhteyksistä mainita useita. Edes suhteellisen aktiiviset kansalaiset eivät tunne asioita hyvin.

Entä välittykö kansalaisille tieto? Kysymykseen voisin antaa erään vastauksen nojautumalla tekemääni pieneen lehdistötutkimukseen. Kun kuuden paikallislehden paikallisuutiset luokiteltiin lähettäjän ja vastaanottajan suhteen kansalaisiin ja viranomaisiin, tulos antaa kuvan uutisten tietovirrasta. Vain vajaat 4 % uutisista merkitsi tiedon kulkemista kansalaisilta viranomaisille. Runsas neljännes uutisista oli tiedon kulkua viranomaisilta kansalaisille ja suurin osa uutisista luokiteltiin kansalaisten keskinäiseksi tiedottamiseksi. Suurin osa uutisista tässä ryhmässä oli yhteisten asioiden hoidon kannalta yhdentekeviä.

Kun ajatellaan uutisten koskevan jotain päätösprosessia, osoittautui tiedottaminen itse päätöstapahtumaa edeltävistä vaiheista olevan suhteellisen harvinaista. Kaikista uutisista alle viidennes koski päätöksenteon aloite-, valmistelu- tai keskusteluvaihetta. Kuitenkin kansalaisilta viranomaisille kulkevista uutisista valtaosa koski kansalaisten aloitteita.

Nämä yksinkertaiset tutkimuksiin perustuvat havainnot oikeuttavat ehkä jo teemani kannalta jonkunlaisen johtopäätöksen tekemistä. Kansanvalta voidaan kuvata joidekin yleisten ominaisuuksien kannalta. Nämä ominaisuudet ovat yhteydessä yhteiskunnassa tapahtuvaan tiedonvälitykseen. Kun kansalaisia pidetään tiedotuksen onnistumisen mittana, tiedotuksesta ei muodostu hyvää kuvaa. Se ei tarpeeksi ole luomassa kansanvallan periaatteiden edellyttämää tilannetta. Monet tietävät yhteisten asioiden hoidosta aivan liian vähän ja he suhtautuvat poliittiseen elämään kriittisesti. Tiedonvälitys tapahtuu liian usein ylhäältä alaspäin ja se koskee liian usein jo tapahtuneita toisiasioita. Kansanvallan nimessä on syytä toivoa parannuksia tiedon välitykseen. Onko parannuksista toivoa?

*

Ajatuksenkulkuani voisi jatkaa moneen suuntaan. Eräs sellainen löytyy *Eero Silvastin* erinomaisesta erittelystä journalismin luonteesta käydystä keskustelusta (HS, 6. 12. 1981). Hän puhuu *Pertti Hemánuksen* objektiivisuusajattelusta ja *Kauko Pietilän* ajatuksesta journalismista jatkuvana yhteiskunnallisena keskusteluna, sokrateslaisena dialogina.

Objektiivisuusajattelun ydin on tietysti siinä, että todellisuudesta voidaan ja tulee antaa tieteellisesti oikea kuva, kuva joka olisi meille kaikille sama ja tärkeä. Kun tiedämme ihmisten ajattelevan eri asioita ja samoja asioita eri tavalla, on helppo nähdä, että objektiivisuusvaatimus edellyttää jonkunlaisen tuomioistuimen olemassaoloa. Jonkun tulisi sanoa mikä se totuus on. Käytännössä tämä joku tässä yhteiskunnassa varmasti olisi poliittisten puolueiden asettama objektiivisuusraati. Raadin toiminnan tuloksena joutuisimme todennäköisesti hyvin pian jonkinlaiseen Lysenko-maailmaan. En ole aivan varma siitä etteikö sellaisen maailman makua itse asiassa löydy esimerkiksi ulkopoliittikkaa koskevasta keskustelustamme.

On siis helppoa todeta ettei objektiivisuusvaatimukseen perustuva journalismi sovi alkuunkaan siihen tiedonvälityksen kuvaan josta olen itse lähtenyt liikkeelle. Sitävastoin ajatus journalismista vuoropuheluna sopii hyvin ajatuksiini. Eri asiantiloista on vaihtelevia käsityksiä niin kansalaisilla kuin tieteiläkin. Näemme hyvän ja pahan eri tavalla. Tiedonvälityksessä eri katsomusten tulee kohdata toisensa. Mieleen tulevat *John Stuart Millin* sanat ajatuksen ja keskustelun vapaudesta. Jos koko ihmiskunta yhtä henkilöä lukuunottamatta olisi samaa mieltä ja vain tämä yksi henkilö olisi päinvastaista mieltä, olisi ihmiskunnalla yhtä vähän oikeus vaientaa tämä yksi henkilö kuin tällä yhdellä henkilöllä olisi oikeus vaientaa koko ihmiskunta.

Voisi väittää puoluelehdistömme olevan ongelmallinen juuri tästä journalismin linjanvedosta ymmärrettynä. Koko yhteiskunnan kannalta on tietysti hyvä kun erilaisia näkemyksiä esitetään ikäänkuin institutionalisoituneesti. Tilanne on tietysti ongelmallisempi yksittäisen lukijan kannalta. Tämä lukija ehkä vain saa ajatuksilleen seulottuja virikkeitä. Voisi hyvin toivoa puoluelehdistöllekin Pietilän esittämää journalistista perusnäkemystä. Jo aiemmin esittämäni järkipärisuusajattelun mukaista tämä ainakin olisi. Valitettavana pitäisin objektiivisuusajattelun yleistymistä journalistien joukossa ja lehtimieskoulutuksessa. Olemme itse asiassa Åbo Akademiissa viime vuosina olleet rakentamassa tiedotuskoulutusta juuri Pietilän viitoittamaan suuntaan. Jostain syystä emme vain ole saaneet tukea opetusministeriöltä. Jopa Vaasan kaupungin ajatusta lahjoitusvirasta koulutustarkoituksiimme ollaan ministeriön taholta vastustamassa tai ainakin hankaloittamassa.

Olen tässä puhunut journalistisesta ajattelusta yksinkertaisesti siitä syystä, että uskon tämän päivän uutisvälityksen rakenteella olevan koko lailla hyvät mahdollisuudet toteuttaa erilaisia journalistisia periaatteita. Valinnan vapautta on ja siksi on tärkeätä keskustella valintaa ohjaavista ajatuksista.

Saattaa kuitenkin olla, että uutisjakelun rakennetta ei vastaisuudessa kehitetä ajatteluni kannalta suopeaan suuntaan. Ehkä taas voin käsitellä paria juttua Helsingin Sanomista (15. 10. 1981). *Martti Tiuri* käsittelee radio- ja televisiokomitean esitystä laiksi kaapelitelevisiotoiminnasta. Kirjoittaja vastustaa komitean holhoavaa otetta tiedotukseen. »Väitettäessä komitean tapaan sähköisen joukkoviestinnän luvanvaraisuuden olevan seurausta sen suuresta yhteiskunnallisesta merkityksestä joudutaan hakotielle. Sama perustelu edel-

lyttää suuren yhteiskunnallisen merkityksen omaavan sanomalehdistön saatamista luvanvaraiseksi ja sanomalehtien sisällön vaihtelevuuden, arvokkuuden ja tasapuolisuuden valvomista» kirjoittaa Tiuri. Sekä ohjelmien kotimaisuus-astetta että mainoksia koskevat vaatimukset ovat johtamassa tilanteeseen, jossa me emme voi käyttää hyväksi uuden tekniikan suomia viestintämahdollisuuksia. Ja tämä saattaa ollakin komitean monen jäsenen tavoite. Näin voisi päätellä esimerkiksi *Antero Jyrängin* komiteamietintöä puoltavasta puheenvuorosta samassa lehdessä. Jyränki katsoo luvanvaraisuuden olevan tärkeätä, jotta yhteiskunta voisi taata, ettei sananvapaus vaarantuisi tiedotustoiminnassa. Näin voisi Jyrängin mukaan tapahtua esimerkiksi silloin kun joku olemassa oleva lehtitalo ryhtyy harjoittamaan kaapelitelevisiotoimintaa. Tämähän lisäisi tiedotustoiminnan keskittymistä ja kaventaisi sananvapautta.

Jyrängin tapaisiin johtopäätöksiin voimme päästä nojautumalla jo aiemmin käsittelemääni objektiivisuusajatteluun. Komitean esitys on vain esimerkki siitä miten holhousotetta pyritään tiukentamaan. Tässä ajattelussa kun ei ole sijaa eikä ymmärtämystä näkemykselle riippumattomasta ja keskusteleavasta journalismista. Tämän esitykseni ajatuksenkulun mukaista kuitenkin olisi juuri mahdollisimman suuren vapauden takaaminen tiedonvälityksessä. Olen taipuvainen ajattelemaan kuten Tiuri hänen päättyessä puheenvuoronsa näin: »Kaapelitelevisiota koskevalle uudelle mietinnölle voi suositella samaa kohtaloa kuin asiasta aikaisemmin tehdyille mietinnöille. Se ei kelpaa lainsäädännön pohjaksi.»

Puhun siis lisääntyvän tiedotusvapauden puolesta. Tällainen näkemys voisi koskea ehkä myös yleisradio- ja televisiotoimintaa nykyisessä muodossa. Meillä reagoidaan turhan herkästi mielipiteiden esittämiseen journalistien taholta. Voisi kuitenkin kysyä eikö poliittistenkin mielipiteiden avoin esittäminen olisi parempaa kuin ohjelman valinnalla ja sen sisällöllä manipuloiminen — ja tätähän tapahtuu koko ajan. Minkälaisia mahdollisuuksia olisi esimerkiksi »pääkirjoitusten» käytölle televisiossa ja radiossa?